

Białystok, sierpień 2022 r.

Prof. dr hab. Teresa Mróz
Uniwersytet w Białymstoku
t.mroz@uwb.edu.pl

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Michała Janusza Majewskiego

pod tytułem: Konstrukcja prawna darowizny na wypadek śmierci
określonych praw majątkowych

Rozprawa została napisana w Katedrze Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem naukowym dr hab. Doroty Maśniak prof. UG oraz dr Mai Maciejewskiej-Szałas – promotora pomocniczego, a recenzja jest sporządzona w związku z faktem powołania mnie w dniu 27. czerwca 2022 r. uchwałą Rady Dyscypliny Nauki Prawne UG na recenzenta tejże rozprawy.

Recenzentka zakłada, że rozprawa doktorska powinna prezentować ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Ponadto koniecznym wymogiem jest aby przedmiotem rozprawy doktorskiej było oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, twórcze w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej.

Lektura przedłożonej do oceny dysertacji pozwala stwierdzić, że spełnia ona wszystkie wymogi, o których mowa wyżej.

1. Uwagi o temacie rozprawy i celu badawczym

Przyjmując klasyczne zasady oceny przedłożonej mi rozprawy można posłużyć się schematem opartym na pięciu elementach konkretyzujących ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim, a chodzi to o:

1. temat pracy i cel badawczy,
2. kompozycję pracy,
3. weryfikowane hipotezy lub tezy broniące przez autora,

4. zastosowane w pracy metody badawcze,
5. stronę warsztatową dysertacji.

Oceniając pracę doktorską Pana magistra Michała Janusza Majewskiego w świetle tych założeń, należy podkreślić, że temat pracy jest trafny, dobrze wpisujący się w trwające dyskusje teoretyków i praktyków prawa o darowiznie na wypadek śmierci, pojawiające się interesujące publikacje, stanowiska judykatury, a także podejmowane próby prac legislacyjnych tej kwestii.

Autor pokazał wiele problemów teoretycznych i praktycznych ogólnie związanych z darowizną na wypadek śmierci, a jak głosi tytuł rozprawy z darowizną na wypadek śmierci określonych praw majątkowych. We współczesnej literaturze nie ma publikacji dotyczącej darowizny na wypadek śmierci w ujęciu zaproponowanym przez Doktoranta. Lektura rozprawy pozwala przyjąć, że ważnym motywem podjęcia ocenianych badań naukowych stały się nie tylko projekty zmian KC zawierające propozycję uregulowania darowizny na wypadek śmierci, ale także „poszukiwawcze” stanowisko judykatury na gruncie istniejącej regulacji prawnej i dostrzegana przez Autora doniosłość praktyczna tej umowy.

Na uwagę zasługuje przedstawiony jasno i w sposób uporządkowany cel rozprawy (s. 12) doktorskiej, a jest nim zbadanie dopuszczalności na gruncie *legis latae* darowizny na wypadek śmierci oraz określenie jej konstrukcji prawnej. Trzeba przyznać, że postawiony cel jest bardzo ambitny i trudny (szerszy od zakresu oznaczonego tytułem rozprawy). Jak pisze Autor analiza przestrzeni badawczej pozwoliła na wyłonienie hipotez szczegółowych. Jest ich jedenaście, wszystkie są trafne i ważne (aczkolwiek mogłyby być zhierarchizowane z użyciem określonego kryterium, co pozwoliłoby zbudować na tej podstawie konstrukcję rozprawy i chronologię prowadzonych rozważań). Należy podkreślić, że formułując hipotezy badawcze Autor dostrzegł wszystkie kluczowe problemy nurtujące doktrynę i praktykę w związku z problemem darowizny na wypadek śmierci.

W świetle celu rozprawy zwraca uwagę zwłaszcza trzecia hipoteza (w moim przekonaniu podstawowa) zmierzająca do rozstrzygnięcia czy umowa darowizny na wypadek śmierci jest dopuszczalna na gruncie art. 941 KC zakazującego rozrządzania majątkiem na wypadek śmierci mocą innej czynności prawnej niż testament, a także z uwzględnieniem treści art. 1047 KC przewidującego nieważność umowy o spadek po osobie żyjącej.

Dla osiągnięcia zakładanego celu w rozprawie zostały zastosowane różne metody badawcze. W rozprawie dominuje klasyczna, typowa dla większości prac prawniczych metoda dogmatyczna. Analiza przepisów i poglądów doktryny jest istotnie uzupełniona o stanowisko judykatury dotyczące problematyki mieszczącej się w zakresie objętym tematem rozprawy. Przedstawiając zidentyfikowane problemy Autor uwzględnia także

metodę historyczną i metodę prawno-porównawczą. Zastosowanie tych, a nie innych metod badawczych zostało wyjaśnione przez Autora we wstępie rozprawy.

1. *Konstrukcja rozprawy i ocena hipotez bronionych przez Doktoranta*

Wstęp jest zwięzłą i usystematyzowaną prezentacją głównego problemu badawczego, wskazaniem celu rozprawy, hipotez i metod badawczych. Treść wstępu wskazuje na to, że Autor zapowiada się jako dociekliwy badacz naukowy. Dalej praca została podzielona na osiem rozdziałów i podsumowanie, których tytuły wskazują na priorytetowe dla Doktoranta zagadnienia badawcze.

Zwykle pierwsze rozdziały prac doktorskich tworzą bazę do dalszych rozważań. W tym przypadku tak nie jest, bowiem mamy do czynienia zarówno z treścią o charakterze przygotowującym grunt badawczy jak i z warstwą o zasadniczym znaczeniu dla realizacji postawionego celu rozprawy (np. analiza elementów umowy na wypadek śmierci). Rozdział pierwszy: „Istota umowy darowizny na wypadek śmierci i jej cechy” oraz rozdział drugi „Dopuszczalność darowizny na wypadek śmierci” w warstwie prawno-porównawczej oraz historycznej są odnoszone do istniejących obecnie regulacji prawnych mających znaczenie dla ewentualnie przyszłej konstrukcji prawnej darowizny na wypadek śmierci. Szkoda, że Autor rzadko bezpośrednio wskazuje, że analizuje przede wszystkim teoretyczne i juredyczne aspekty darowizny na wypadek śmierci. W związku z tym można mieć wrażenie, że chodzi o istniejącą instytucję prawną, czemu Autor słusznie wyraźnie zaprzecza wypowiedzią na str. 68 rozprawy. Brak regulacji prawnej darowizny na wypadek śmierci na gruncie obowiązującego w Polsce porządku prawnego wskazuje na to, że używanie określenia „instytucja” odnoszonego do rozważanej darowizny na wypadek śmierci (np. s. 63, 70) w moim przekonaniu jest zbyt daleko idącym skrótem kreacyjnym.

Warto zaznaczyć, że w obu tych rozdziałach słusznie została przedstawiona istota i cechy konstrukcyjne darowizny uregulowanej w KC (art. 888 i nast.), a na tym tle podjęta próba ustalenia elementów darowizny na wypadek śmierci. Wydaje się, że można byłoby w tych rozważaniach częściej odnosić się do treści art. 941 i 1047 KC (co nie oznacza, że problem ten został pominięty). Drugi rozdział zawiera częściowo materię rozpatrywaną w rozdziale pierwszym (przede wszystkim chodzi warstwę historyczną). W związku z tym w przypadku wydania doktoratu w formie książkowej można byłoby zastanowić się nad uporządkowaniem tego fragmentu rozprawy, skróceniem (łącznie oba rozdziały - 152 str.) i ewentualnie zamianą kolejności rozdziałów (pierwszego i drugiego).

Dobrym efektem tych rozważań, jest przede wszystkim to, że treść w nich zawarta pozwoliła Autorowi ustalić kształt, jaki umowie darowizny na wypadek śmierci nadały obce ustawodawstwa, w szczególności w zakresie podstawowych cech czynności

prawnej *mortis causa* lub czynności prawnej *inter vivos* oraz ukazanie problematyki tej umowy w świetle podstawowych zasad prawa cywilnego.

Kolejnym problemem, któremu został poświęcony trzeci rozdział rozprawy jest kwestia formy umowy darowizny na wypadek śmierci. Na początku stosując metodę historyczną i prawnoporównawczą Autor pokazuje genezę formy umowy darowizny na wypadek śmierci. Następnie mamy do czynienia z odniesieniem się do przepisów prawnych KC regulujących darowiznę. Są tu zagadnienia o charakterze polemicznym, z czego nie można Autorowi uczynić zarzutu, bowiem poszukiwania naukowe wymagają dyskusji i stawiania problemów w nowym kontekście. Dla przykładu, za uproszczenie i „przeskok myślowy” można uznać stwierdzenie, że: „Obecnie problematyka formy oświadczenia woli jaka powinna zostać zachowana przy zawarciu umowy darowizny na wypadek śmierci, a także konsekwencje braku jej zachowania, zostały uregulowane w art. 890 k.c.” (s. 156). Forma ta została przyjęta dla darowizny, a nie dla darowizny na wypadek śmierci. Faktem jest, że w projektach zmian KC proponowano aby umowa darowizny na wypadek śmierci zawierana była w formie aktu notarialnego (co Autor sam podkreśla, s. 164). Trzeba tu pamiętać, że konieczność zachowania szczególnej formy czynności prawnej pod rygorem nieważności powinna wynikać wprost z przepisu ustawy. Nie jestem też przekonana, czy w ocenianej dysertacji konieczne było opisywanie wymogów stawianych aktowi notarialnemu (s. 171-177).

Podstawowym i słusznym wnioskiem wynikającym z rozważań zawartych w rozdziale trzecim jest uzasadnione i podkreślone przez Autora stwierdzenie, że akt notarialny powinien być jedyną możliwą formą dla oświadczenia woli darczyńcy w przypadku umowy darowizny na wypadek śmierci (s. 165).

Rozdział czwarty, również rozpoczęty uwagami historycznymi i prawnoporównawczymi dotyczy zdolności do bycia stroną umowy darowizny na wypadek śmierci. Słuszne jest stwierdzenie Doktoranta, że obowiązujące przepisy prawne nie ustanawiają szczególnych kryteriów oceny posiadania zdolności do czynienia i przyjmowania darowizny (s. 182). Autor opisuje więc zasadniczo ogólne reguły zdolności i swobody dokonywania czynności prawnych wynikające z KC i KPC oraz przedstawia funkcje odpowiednich przepisów zawartych w KRO. Doktorant wykazał się tu cenną umiejętnością kompleksowego ujmowania analizowanych zagadnień prawnych. Zwraca uwagę problematyka umowy darowizny w kontekście statusu prawnego *nasciturusa* i przepisów uwzględniających dobro dziecka (s. 211 i n.).

Oceniając generalnie pozytywnie treść zawartą w rozdziale czwartym nasuwa się tylko uwaga o charakterze raczej „technicznym”, a mianowicie czy ze względu na to, że przede wszystkim mowa jest tu o ogólnych regułach dotyczących czynności prawnych, korzystniejszym byłoby utworzenie mniejszej jednostki redakcyjnej niż rozdział i dołączenie jej np. do rozdziału trzeciego, wówczas zatytułowanego np.: „Zdolność do

bycia stroną umowy darowizny na wypadek śmierci i forma tej umowy”. Umożliwiłoby to także niewielkie skrócenie treści połączonych jednostek redakcyjnych.

Chronologicznie istotną kwestią w przypadku rozpatrywania konstrukcji umowy darowizny na wypadek śmierci jest zagadnienie wykonania takiej umowy, czemu został poświęcony rozdział piąty rozprawy. Autor potrafi z szeroko ujmowanej w teorii problematyki wykonania umowy darowizny zdefiniować kwestie najważniejsze dla darowizny na wypadek śmierci.

Nie jest zadaniem recenzenta omawianie czy polemika z wszystkimi ustaleniami i poglądami Autora, stąd zwrócę uwagę na wyważone i ostrożne stanowisko Doktoranta w kwestii stosowania do darowizny zasad wykonania umowy sprzedaży (s. 218 9 n.). W moim przekonaniu Doktorant wykazał się tu dojrzałością i umiejętnością szerszego spojrzenia na badane kwestie. Chodzi tu przede wszystkim o to, że Autor widzi wykonanie darowizny na wypadek śmierci z perspektywy celu i funkcji tej umowy.

W następnym fragmencie dysertacji (rozdział szósty i siódmy) mamy do czynienia z ważnymi zagadnieniami teoretycznymi i praktycznymi z zakresu rozwiązania darowizny na wypadek śmierci oraz z jej odwołania. Mamy tu do czynienia z analizą reguł ogólnych dotyczących rozwiązania umowy odnoszonych do darowizny na wypadek śmierci oraz „(...) specjalnym trybem rozwiązania umowy darowizny na wypadek śmierci” (s. 264). W tym przypadku znowu nie zgodzę się z Autorem, że art. 901 § 1 KC można tak zakwalifikować, dotyczy on darowizny obecnie uregulowanej w KC, a nie darowizny na wypadek śmierci. Omawiając pozostałe kwestie takie jak przesłanki rozwiązania umowy czy skutki prawne Doktorant wykazuje się umiejętnością selekcji i hierarchii dostrzeganych kwestii prawnych.

Słusznie ważne miejsce zajęła w dysertacji problematyka odwołania darowizny na wypadek śmierci. W tym obszarze rozważań szczególnie interesujące może być ustalenie czy pojawiają się jakieś szczególne przesłanki odwołania takiej darowizny. Analizę przesłanek odwołania darowizny na wypadek śmierci także poprzedzają uwagi historyczne i prawno-porównawcze. Z rozważań Autora wynika, że generalnie do odwołania darowizny na wypadek śmierci będą miały zastosowanie takie same przesłanki, jak w przypadku umowy darowizny, jednak z tym zastrzeżeniem, że brak regulacji może przemawiać za przyznaniem darczyńcy możliwości swobodnego wyboru zakresu podlegającego odwołaniu (s. 304). W dalszej części zwraca uwagę pogląd Doktoranta dotyczący odwołania darowizny na wypadek śmierci z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego. Mimo ostrożnego założenia o możliwości zrzeczenia się uprawnienia do odwołania darowizny (s. 307), ostatecznie Autor zajmuje inne stanowisko uzasadniając je aksjologiczną niemożliwość nadawania temu uprawnieniu charakteru dyspozytywnego. Wyrażam tu przekonanie, że uprawnienie do odwołania

darowizny jest elementem konstrukcyjnym tej instytucji, a więc zgadzam się z końcowym zdaniem Doktoranta.

Ostatni rozdział to problematyka relacji darowizny na wypadek śmierci do obowiązków wynikających z prawa spadkowego. Rozdział ten ma więc charakter dopełniający, prowadzący do możliwie kompleksowego ustalenia miejsca darowizny na wypadek śmierci. Przedmiotem uwagi Doktoranta są tu takie kwestie jak doliczanie darowizny na wypadek śmierci w kontekście instytucji zachowku, odpowiedzialność obdarowanych, określenie wartości przedmiotu darowizny na wypadek śmierci podlegającej doliczeniu do spadku, zaliczanie darowizn na schedy spadkowe. Materia ta została przedstawiona prawidłowo i w kwestiach spornych poparta stanowiskiem judykatury.

Rozprawę wieńczy zwięzłe podsumowanie, w którym Autor weryfikuje stawiane hipotezy i formułuje wnioski wynikające z poszczególnych rozdziałów pracy. Przede wszystkim Doktorant stwierdza, że na gruncie obecnie obowiązujących przepisów darowizna na wypadek śmierci jest umową *inter vivos*, zawieraną pod warunkiem zawieszającym (przeżycie darczyńcy przez obdarowanego) albo przy użyciu terminu początkowego, którym jest śmierć darczyńcy. Śmierć darczyńcy wyznacza chwilę wymagalności roszczenia. Ma ona więc skuteczność *post mortem*. Rozważania prowadzone wcześniej doprowadziły do zidentyfikowania *essentialia negotii* przedmiotowej umowy. Szkoda, że Doktorant jakby pomija tu *accidentalia negotii* umowy. Znalazło się tu także trafne odniesienie koncepcji umowy darowizny na wypadek śmierci do art. 941 i 1047 KC. Autor eksponuje twierdzenie, że darowizna na wypadek śmierci powinna niezależnie od przedmiotu umowy dawać możliwość rozporządzania konkretnymi prawami majątkowymi z chwilą śmierci darczyńcy ze skutkiem rozporządzającym powodującym przeniesienie własności. To stwierdzenie wyraźnie odnosi się do tytułu rozprawy. Wydaje się, że powinno to być podkreślane także we wcześniejszych stadiach rozprawy z odniesieniem do zapisu windykacyjnego.

W kontekście wyżej poczynionych ustaleń warto byłoby podyskutować z Autorem o tym czy darowizna na wypadek śmierci prowadzi to pojawienia się nowego typu czynności prawnej? Ponadto wyodrębniając odpowiedzialność darczyńcy z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy darowizny na wypadek śmierci oraz odpowiedzialność spadkobierców darczyńcy celowym byłoby wskazanie zasadniczych cech obu przypadków odpowiedzialności i wzajemnej ich aksjologicznej relacji.

2. Niektóre aspekty formalno-warsztatowe rozprawy

Autor wykorzystał w sposób prawidłowy literaturę krajową i zagraniczną (starszą i najnowszą) oraz dorobek judykatury w zakresie objętym tematem rozprawy.

Warto podkreślić, że Doktorant zaprezentował samodzielny stosunek do dorobku doktrynalnego i analizowanych unormowań prawnych. Krytyka regulacji prawnych, koncepcji doktrynalnych i stanowiska judykatury jest wyważona i należycie umotywowana. Zwracają uwagę postulaty Doktoranta wskazujące na potrzebę zmian legislacyjnych w KC i ustalenie w nich cech konstrukcyjnych umowy na wypadek śmierci. Wynikają one z rzetelnej analizy wielu regulacji prawnych, poglądów doktryny prezentowanych w dobrze dobranej literaturze naukowej i uwzględnieniu stanowiska judykatury wyrażonego w licznie przytoczonych orzeczeniach sądów powszechnych.

Należy też zauważyć, że generalnie praca napisana została poprawnym językiem prawniczym, a nie zawsze jest to łatwe w sytuacji, gdy istnieje potrzeba posługiwania się różnym aparatem pojęciowym z obszaru prawa polskiego i zagranicznego.

Oceniając więc ogólnie stronę warsztatową i formalną recenzowanej rozprawy należy stwierdzić, że jest ona prawidłowa (co nie oznacza, że nie zdarzają się uchybienia warsztatowe, np. kropki przy tytułach rozdziałów i innych jednostkach redakcyjnych, tzw. literówki, czy rozpoczynanie zdania od skrótów np. s. 160, 264, 295).

Zastrzeżenia co do kompozycji pracy, układu rozdziałów i ich chronologii (o czym była mowa wyżej) mają charakter polemiczny. Doceniam tu wysiłek Doktoranta, który konstruując rozprawę, dążąc do oryginalnego ujęcia rozpatrywanej materii musiał zmierzyć się z wielowarstwowością badanego problemu prawnego. Istniała przecież możliwość skorzystania klasycznych schematów dotyczących analiz poszczególnych rodzajów umów, np. przyjmowanych w Systemie Prawa Prywatnego pod naczelną redakcją Z. Radwańskiego. Dysertację można było skomponować inaczej, ale (na szczęście) nie ma jeszcze aż tak dalece schematycznych zasad ich tworzenia.

Konkluzja

Recenzowana rozprawa jest opracowaniem zawierającym w swej treści niewątpliwie potrzebną analizę zagadnienia naukowego o istotnym znaczeniu zarówno teoretycznym, jak i praktycznym. W rozprawie znajduje się wiele trafnych tez prawidłowo uzasadnionych i udokumentowanych. Mogą one stanowić ważny punkt wyjścia dla przyszłych badań nad potrzebą uregulowania umowy darowizny na wypadek śmierci. Sądzę, że rozważania i wnioski wyprowadzone przez Autora będą przydatne dla prawników teoretyków i praktyków oraz zostaną wykorzystane w pracach legislacyjnych nad zmianami prawa spadkowego

Rozprawa dowodzi wymaganego poziomu wiedzy prawniczej Doktoranta, należytego opanowania metod badawczych, a zwłaszcza analizy formalno-dogmatycznej przepisów prawa oraz właściwego wykorzystania poglądów przedstawicieli nauki oraz judykatury. Rozprawa w swej treści potwierdza zdolność Doktoranta do samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

8

Stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgr Michała Janusza Maciejewskiego pod tytułem „Konstrukcja prawna darowizny na wypadek śmierci określonych praw majątkowych,, spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim i jako taka może być podstawą do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

Teresa Mróz

